

HELENA CICHOCKA
(Warszawa)

PROFESOR IHOR ŠEVČENKO (1922–2009) WSPOMNIENIE

Ihor Ševčenko urodził się 10 lutego 1922 w Radości pod Warszawą; pochodził z rodziny ukraińskiej, która emigrowała do Polski. Młody Ševčenko uczył się w gimnazjum, a następnie w liceum imienia Adama Mickiewicza w Warszawie; maturę zdał w maju 1939 roku. W czasach szkolnych opanował nie tylko język francuski, ale i w doskonałym stopniu języki klasyczne (łacinę i grekę); należy tutaj podkreślić, że doskonałą znajomość greki zawdzięczał Ševčenko docent Marii Maykowskiej, którą wspominał wiele lat później ze wzruszeniem i wdzięcznością.

Studia uniwersyteckie rozpoczął Ševčenko na Uniwersytecie Karola w Pradze, najstarszym uniwersytecie w Europie Środkowej¹; studiował w Pradze filologię klasyczną, historię starożytną oraz językoznawstwo porównawcze. W tymże czasie, w reakcji na ówczesną sytuację polityczną, której był przecież naocznym świadkiem, opublikował pod pseudonimem literackim Ivan Černiatyns'kyj (było to imię jego ojca połączone z nazwiskiem panieńskim matki) przekład na język ukraiński *Folwarku zwierzęcego* Orwella, jeden z pierwszych przekładów tej książki na język obcy.

Następnie Ševčenko wyemigrował do Belgii, gdzie przez cztery lata studiował na Katolickim Uniwersytecie w Louvain filologię klasyczną i bizantynistykę; stopień doktora filozofii oraz literatury otrzymał w 1949 roku. Uczestniczył także w seminarium poświęconym historii Bizancjum, prowadzonym w Brukseli przez profesora Henri Grégoire'a (1947–1949).

Na początku lat pięćdziesiątych Ihor Ševčenko wyjechał do Stanów Zjednoczonych na zaproszenie słynnego mediewisty Ernsta Kantorowicza², który zatrudnił

¹ Tutaj doskonalił znajomość kolejnych języków: niemieckiego i czeskiego. Por. nekrolog J. Duffy'ego z „Harvard Gazette”, dostępny na stronie internetowej <http://news.harvard.edu/gazette/story/2010/01/ihor-sevcenko/>.

² Por. I. Ševčenko, *Ernst H. Kantorowicz (1894–1963) as a Student of Late Antiquity and Byzantium*, [w:] *Ernst Kantorowicz. Erträge der Doppeltagung Institute for Advanced Study, Prince-*

go jako wykładowcę historii starożytnej i bizantyńskiej na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley. Przez kolejne dwa lata Ševčenko prowadził badania naukowe w Waszyngtonie oraz na Uniwersytecie Harvarda, a następnie został wykładowcą języków i literatur słowiańskich na University of Michigan w Ann Arbor, na którym otrzymał stanowisko profesora (1954–1957); nadal nauczał tam języków słowiańskich, a także dawnej literatury rosyjskiej oraz historii bizantyńskiej. Kolejnym uniwersytetem, na którym wykładał bizantynistykę i sławistykę, była nowojorska uczelnia Columbia University.

Etap współpracy z Harvard University, który trwał do końca jego życia, rozpoczął w roku 1960, kiedy jako *visiting professor* przybył do Dumbarton Oaks w Waszyngtonie, podległego temu uniwersytetowi światowej sławy centrum badań nad szeroko rozumianą bizantynistyką.

W roku 1973 Ševčenko przeniósł się z Waszyngtonu do Cambridge w stanie Massachusetts i tam otrzymał stanowisko profesora historii oraz literatury bizantyńskiej już jako członek Department of the Classics Uniwersytetu Harvarda. W latach 1973–1992 wykładał oraz prowadził badania naukowe o następującej tematyce: średniowieczne greckie teksty literackie, hagiografia bizantyńska, epigrafika bizantyńska, paleografia grecka, bizantyńsko- i postbizantyńsko-słowiańskie kontakty kulturalne i literackie. Kierował także programem dydaktycznym uprawniającym do uzyskania stopnia doktora filozofii w zakresie greki bizantyńskiej.

Jako *visiting professor* Ihor Ševčenko wykładał na uniwersytetach: w Budapeszcie (1996, 1997), Oksfordzie (Wolfson College: 1987, 1993; All Souls College: 1979–1980), Kolonii (1992), Collège de France (1980, 1985), w Bari (1976–1978), Monachium (1969), Princeton (1955–1956).

Profesor Ihor Ševčenko poświęcał także wiele czasu na sprawowanie funkcji o charakterze administracyjnym; najważniejszą było bez wątpienia przewodniczenie Association Internationale des Études Byzantines (w latach 1976–1986 wiceprzewodniczący, w latach 1986–1996 przewodniczący, a od roku 1996 przewodniczący honorowy); w latach 1966–1977 był przewodniczącym National Committee for Byzantine Studies. W latach 1973–1989 kierował jako dyrektor harwardzkim Ukrainian Research Institute.

Należało by także poświęcić chwilę uwagi jego niezwykle cenionej w świecie nauki działalności edytorskiej; Ševčenko był między innymi wydawcą *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* (*Series Washingtoniensis*), członkiem kolegiów edytorskich: „Harvard Ukrainian Studies”, „Harvard Library of Early Ukrainian Literature”, „Byzantinische Zeitschrift”, „Vizantijskij Vremennik”; był także członkiem międzynarodowej komisji edytorskiej *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*.

Trudno jest w kilku zdaniach przedstawić niezwykle długą listę znakomitych publikacji profesora Ihora Ševčenko; myślę, że do jego najbardziej interesujących i cenionych w nauce światowej prac należą: artykuł *The Decline of Byzantium Seen*

*Through the Eyes of Its Intellectuals*³, zbiory artykułów *Society and Intellectual Life in Late Byzantium*⁴ i *Ideology, Letters and Culture in the Byzantine World*⁵ oraz książki *Byzantium and the Slavs in Letters and Culture*⁶ i *Ukraine between East and West: Essays on Cultural History to the Early Eighteenth Century*⁷.

Profesor Ihor Ševčenko, jeden z najwybitniejszych bizantynistów świata, został wyróżniony doktoratem *honoris causa* na uniwersytetach w: Kolonii (1994), Warszawie (2001) oraz w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (2005); był także członkiem wielu prestiżowych międzynarodowych organizacji naukowych, między innymi: American Academy of Arts and Sciences, American Philosophical Society, The Mediaeval Academy of America, Iwowskiego Towarzystwa Naukowego imienia Tarasa Szewczenki, Academy of Humanities Research, Comité International de paléographie grecque, członkiem korespondentem Österreichische Akademie der Wissenschaften oraz British Academy, zagranicznym członkiem Accademia Nazionale dei Lincei, Accademia di Palermo, Ukraińskiej Akademii Nauk, a od 2007 roku – członkiem Polskiej Akademii Umiejętności (Wydziału II Historyczno-Filozoficznego).

Profesor Ihor Ševčenko współpracował także z Ośrodkiem Badań nad Tradycją Antyczną w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego (OBTA, obecnie Instytut Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” UW) pomagając Ośrodkowi w nawiązaniu kontaktów naukowych ze środowiskiem uczonych ukraińskich; wziął także udział w konferencji otwierającej działalność OBTA w roku 1992⁸; współpracę z Ośrodkiem kontynuował Profesor przez wiele lat.

Do mojego pierwszego spotkania z Profesorem Ihorem Ševčenką, znanym mi wcześniej tylko z publikacji, doszło podczas XVI Międzynarodowego Kongresu Bizantynistycznego, który odbył się w Wiedniu w 1981 roku. Kilka lat później, kiedy zostałam stypendystką harwardzkiego Center for Hellenic Studies w Waszyngtonie, miałam okazję do częstych kontaktów z Profesorem, który miał swój zatłoczony księżkarny gabinet w pobliskim Dumbarton Oaks.

Ševčenko był jeszcze wtedy w sile wieku, około sześćdziesiątki – przystojny, wysoki mężczyzna, podobno zawsze otoczony interesującymi kobietami... Powołując się na spotkanie w Wiedniu i wygłoszony tam przeze mnie referat dotyczący problemów rytmizacji prozy wczesnego Bizancjum przedstawiłam Profesorowi moje dalsze plany naukowe związane z badaniami nad Hermogenezem oraz recepcją jego doktryny retorycznej w Bizancjum. Profesor od razu podchwycił pozornie drobną sprawę dotyczącą angielskiej wymowy imienia własnego *Hermogenēs* wyraźnie akcentując trzecią sylabę od końca i wymawiając „e” w dwóch ostatnich syla-

³ Dumbarton Oaks Papers 15, 1961, s. 167–186.

⁴ Variorum Reprints, London 1981.

⁵ Variorum Reprints, London 1982.

⁶ Harvard Ukrainian Research Institute, Cambridge, Mass. 1991.

⁷ Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton 1996.

⁸ Por. J. Axer, *Od redaktora serii*, [w:] I. Ševčenko, *Ukraina między Wschodem a Zachodem*, OBTA UW, Warszawa 1996, s. 5–6.

bach jako odpowiednik „i”⁹; nie mogę zapomnieć, z jakim entuzjazmem, uśmiechnięty wykrzykiwał kilkakrotnie: „Hermógenes!”

Profesor Ihor Ševčenko wzruszył mnie wtedy opowiadaniem o swojej młodości spędzonej w Polsce, a zwłaszcza – niezwykle elegancką, przedwojenną, literacką polszczyzną. Okazało się właśnie w trakcie naszych rozmów, że greki, która stała się przecież podstawą całej jego późniejszej działalności naukowej, uczył się u docenta Marii Maykowskiej, która była mistrzynią wielu filologów klasycznych⁹, w tym mojego Ojca, Adama Cichockiego (1915–2003), ucznia i współpracownika Profesora Adama Krokiewicza.

Tak więc Dumbarton Oaks w Waszyngtonie stało się dla mnie miejscem niezapomnianych spotkań z Profesorem Ihozem Ševčenką, które wiązały się nie tylko z wymianą poglądów na literaturę grecką i bizantyńską, ale sięgały także do sfery... sportu i rekreacji. Profesor Ševčenko codziennie rano uprawiał jogging (koło Dumbarton Oaks jest piękny park prowadzący do Center for Hellenic Studies), więc oprócz spacerów po tym parku zaczęłam zmobilizowana aktywnością Profesora chodzić na pobliski kryty basen, gdyż bieganie jakoś nigdy mnie nie pociągało.

Na ośmiu stypendystów Center for Hellenic Studies w roku akademickim 1986/1987 było pięciu Amerykanów i trzech Europejczyków: docent Georg Petzl – już wtedy słynny epigrafik z Uniwersytetu w Kolonii, profesor Enrico Livrea z Uniwersytetu we Florencji, znany i ceniony w międzynarodowym środowisku filologów klasycznych, oraz ja – rok po habilitacji z zakresu historiografii wczesnego Bizancjum (1985).

Z wcześniejszej korespondencji z niezapomnianym dyrektorem Center for Hellenic Studies, profesorem Harvardu Zephem Stewartem, dowiedziałam się, że do Waszyngtonu przyjedzie jako stypendysta właśnie Livrea – wybitny specjalista od poezji greckiej i bizantyńskiej. Bardzo przeżywałam jeszcze w Warszawie to „amerykańskie spotkanie” ze sławnym włoskim uczonym tym bardziej, że prowadziłam podobne badania, jak on nad poezją, w dziedzinie późnej prozy greckiej oraz wczesnobizantyńskiej. Na szczęście dobrze znałam włoski, więc kontakt językowy z Livreą nie sprawiał mi żadnego kłopotu, natomiast Enrico (dydaktyk!) słysząc mój słaby angielski zabronił mi definitywnie rozmawiać z nim po włosku i wręcz nakazał używać na co dzień języka angielskiego, w końcu byliśmy w USA... Obiecał mi nawet korepetycje z angielskiego w sobotnie przedpołudnia. Pamiętam jak dziś, że pierwszym tekstem, który opracowywaliśmy, był Dickensa *David Copperfield* – rozdział I zatytułowany „I am born”. Mieszkaliśmy z Livreą po dwóch stronach jednego budynku, zwanego wówczas Bachelor Quarter, więc czasem odbierałam w salonie telefony do niego od Ševčenki, który przedstawiał się zawsze miło brzmiącym głosem: „Ševčenko speaking”.

Można by zatem powiedzieć, że mój pierwszy, dziewięćmiesięczny pobyt w USA odbywał się w dużym stopniu pod patronatem „duchowym” Profesora Ševčenki. Demokratyczna Ameryka bardzo mi się od pierwszego wejrzenia spodobała. Warun-

⁹ Por. J. Domański, *Na studiach: 1947–1951*, Meander 62, 2007, s. 152–154.

ki stworzone przez Harvard University dla stypendystów Center for Hellenic Studies były wręcz komfortowe.

Amerykańscy stypendyści mieli na terenie Center własne samochody oraz komputery w gabinetach mieszczących się w głównym budynku Center. Docent Georg Petzl wynajął dla siebie i swej rodziny używane auto (podwoził nim często mnie i Livreę na koncerty do Dumbarton Oaks), poza tym Georg korzystał ze służbowego komputera, natomiast Enrico i ja pisaliśmy skromnie nasze teksty na maszynie z angielską czcionką i wstawialiśmy grecki tekst na maszynie z grecką czcionką; byliśmy w tym tacy europejscy... Nie mieliśmy własnych samochodów, więc raz w tygodniu (a w razie potrzeby częściej) odwoził nas po zakupy do pobliskiego supermarketu Sándor, szofer-intendent Center, Węgier z pochodzenia.

W każdym razie czułam się w tym nieco sztucznie dla nas – ośmiu stypendystów Harvardu – stworzonym amerykańskim środowisku o wiele lepiej niż u siebie w domu i na warszawskiej uczelni (w skromnych warunkach, bez szofera i bez pokojówek z Dominikany oraz administracji dostosowanej do codziennych potrzeb stypendystów...) i czasem nawet myślałam o tym, że przecież można by w tej gościnnej, życzliwie nastawionej do humanistów Ameryce pozostać, do czego jednak nie miałam specjalnego przekonania. I wtedy przyszedł mi z pomocą Ševčenko, który na moje pytanie, czy może się tak zdarzyć, że musiałabym pozostać w USA, odpowiedział, że jedynie w przypadku agresji Związku Radzieckiego na Polskę, z którą wtedy można się było liczyć – i tym mnie uspokoił.

W ostatnich latach, Profesor Ihor Ševčenko skontaktował się ze mną za pośrednictwem profesor Małgorzaty Dąbrowskiej z Uniwersytetu Łódzkiego, która akurat była wtedy w USA; prosił o przysłanie mojej książki *Teoria retoryki bizantyńskiej*¹⁰, którą napisałam w czasie półrocznego stypendium (1993) Fundacji Kościuszkowskiej na Uniwersytecie Illinois-Champaign, na którym wykładał w latach 1945–1969 wielkiej sławy filolog klasycyzy i bizantynista – Aleksander Turyn.

Profesor Ihor Ševčenko obiecywał parę lat temu przewodniczącemu Komisji Bizantynologicznej Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN, profesorowi Maciejowi Salamonowi, że przyjedzie z wykładem na posiedzenie naszej Komisji, jednak ze względu na stan zdrowia był już zmuszony wykłady odwoływać. Pamiętałam Profesora pełnego życia i energii z drugiej połowy lat osiemdziesiątych, jakoś nie zdawałam sobie sprawy z jego zaawansowanego wieku... A była to, jak się niestety okazało, moja ostatnia nadzieja na spotkanie z Profesorem Ihozem Ševčenką...

U schyłku swego życia Profesor Ihor Ševčenko napisał sobie po łacinie epitafium¹¹, w którym wyznał, że śmierci się nie boi, gdyż w tak długim życiu spotkał się przecież wiele razy ze śmiercią innych... Inskrypcję – z pozostawionym wolnym miejscem na liczbę lat życia i datę śmierci – kazał umieścić w Dzień Zaduszny 2007 roku na grobie rodzinnym w Warszawie. Zmarł w domu, wśród swych bliskich, otoczony wspaniałym księgozbiorem, 26 grudnia 2009 roku.

¹⁰ H. Cichocka, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1994.

¹¹ Tekst – który reprodukuje się na następnej stronie – był dostępny na obecnie już niedziałającej stronie internetowej <http://www.fas.harvard.edu/~classics/people/sevchenko2.html>.

IHOR ŠEVČENKO
 IOANNIS F.

GENTE · FUIT · RUTHENUS · FIDE · ORTHODOXUS · E · VICO · POLONICO ·
 RADOŚĆ · DICTO · ORTUS · UCRAINAE · UNDE · PARENTES · ORIGINEM ·
 TRAXERUNT · E · PATERNIS · PRABCEPTIS · SEMPER · MEMOR · BONAS ·
 ARTES · IN · GYMNASIO · MICKIEWICZIANO · VARSAVIENSI · PRIMUM ·
 DIDICIT · AD · DOCTORIS · GRADUM · ET · PRAGAE · ET · LOVANI ·
 PROMOTUS · IN · ORDINEM · PROFESSORUM · TRANS · OCEANUM ·
 ADLECTUS · OFFICIUM · SUUM · IN · DIVERSIS · MUNDI · PARTIBUS · PER ·
 OCTO · LUSTRA · EXERCEBAT · CURSUM · HONORUM · IN · UNIVERSITATE ·
 HARVARDIANA · SEPTUAGENARIUS · ABSOLVIT · ACADEMIARUM · SOCIUS ·
 UNIVERSITATUM · DOCTOR · HONORARIUS · MULTOTIES · FACTUS
 QUAE · SCRIPSI · SUB · STRICTO · DICTAMINE · VERITATIS · QUAE · EI ·
 SEMPER · UNA · VIDEBATUR · COMPONEBAT · UNDE · TEMPORA ·
 PRAETERITA · NON · CONSTRUEBAT · SED · E · VESTIGIIS · PRO · VIRIBUS ·
 RESTITUEBAT · QUAE · IN · REIPUBLICAE · LITTERARUM · TERRIS ·
 INCOGNITIS · ABSCONDITA · VIROS · DOCTOS · LATUERANT · E · TENEBRIS ·
 EXTRAHEBAT · RES · GRAECAS · BYZANTINAS · SLAVICAS · QUAS · IPSE ·
 NON · INDIGNE · COLUERAT · DISCIPULIS · PAUCIS · SED · OPTIMIS ·
 ALIISQUE · SUCCESSORIBUS · SE · IPSO · PRAESTANTIORIBUS · COLENDAS ·
 RELIQUIT · IN · IUVENTUTE · PUELLARUM · ET · VETERUM · CODICUM ·
 PULCHRITUDINES · IN · AETATE · VIRILI · ETIAM · STUDIA · LIBROS ·
 LITTERAS · ARTEM · PISCATORIAM · DILIGEBAT · IN · SENECTUTE ·
 AMBULATIONIBUS · AC · VESCENDI · CONTINENTIA · ANIMUM · ET · CORPUS ·
 REFICIEBAT · PER · LONGAM · VITAM · FLURIMAS · MORTES · VIDIT · IDBO ·
 PROPRIAM · NON · TEMUIT

SIC · IN · PACE · E · REBUS · HUMANIS · ANNUM · AGENS · GESIMUM ·
 · DIE · · MIENSIS · · ANNO · ·
 EXCESSIT · A · FILIABUS · NEPOTIBUS · ET · PAUCIS · SUPERSTITIBUS ·
 AMICIS · DEFLETUS · CINERES · SUOS · MATERNIS · VICINOS ·
 CANTABRIGIAE · MASSACHUSETTENSUM · SEPELIRI · HANC · TABULAM ·
 IN · PATERNO · TUMULO · VARSAVIAE · COLLOCARI · IUSSIT
 ΕΙΡΗΝΗ ΑΥΤΟΙΣ ΜΥΡ ΪΜ ΠΑΧ ΕΙΣ

Fotografia Profesora Ševčenko pochodzi ze strony internetowej <http://www.ichistory.org/pages/guests/guests10.html>.

ARGUMENTUM

Nuper mortuus Ihor Ševčenko, clarissimus litterarum Byzantinorum scrutator Universitatisque Harvardianae professor, natus est prope Varsoviam in familia Ucrainiensi et semper libentissime collegis Polonis coram aut per litteras colloquebatur. Auctrix de vita et operibus viri doctissimi narrat atque recordatur novem menses, ante plus quam viginti annos Washingtoniae a se peractos, cum Ševčenko amicissime eam in studiis Byzantinis adiuveret.